

RECENSIES

voerd. Het zo bijeengebrachte materiaal heeft zij met grote omzichtigheid op zijn juiste betekenis afgewogen.

Zij schetst dan ook de richtingen van de graanhandel in enig detail. Met name reageert zij sterk tegen de voorstelling van M. Lesnikov die de graanexport uit de Oostzeegebieden heeft willen minimaliseren. Zij stelt daartegenover een staat van bekende graanimporten in Vlaanderen en Brabant uit deze gebieden (162). De aangebrachte hoeveelheden die door toevallige documenten worden genoemd zijn inderdaad indrukwekkend, maar ons inziens heeft zij haar stelling over een massale en voortdurende invoer uit het Balticum niet kunnen bewijzen voor de periode tussen 1439 en 1480. In de bewuste tabel komt geen enkel gegeven voor uit die decennia en omgekeerd zijn er wel feiten te bespeuren die wijzen op een vermindering van de produkten in Oost-Europa en op stremmingen van de handel tussen de Nederlanden en de Oostzee in die periode. Uitvoerverboden van graan uit de Zuidelijke Nederlanden werden in drieënveertig jaren afgekondigd in verband met de prijsstijging der granen. Slechts voor eenentwintig jaren schijnen zij samen te vallen met slechte oogsten zodat men voor de andere schaarsten wel moet aannemen dat een te hoge uitvoer verantwoordelijk was voor de graanduurte. Deze schijnt het gevolg geweest te zijn van het stoppen in die jaren van de Baltische graanexport. Daarentegen meent de auteur dat het stoppen van de Franse graaninvoer op het Nederlandse prijzenpeil weinig of geen weerslag heeft gehad. Zou echter een verhoogde invoer vanuit het Balticum hier niet als moderator hebben gediend en zou ook niet een daling van de bevolking de prijsstijging, die niettemin blijkens Grafiek 2 aanwijsbaar is vanaf 1464, afgeremd hebben? In dit verband lijkt de bespreking die de auteur wijdt aan de Brugse pestepidemie van 1438 (242 noot 169) ergens scheef getrokken. In de eerste plaats ware een beroep op epidemiecurven zoals die zijn ontworpen (T. Hollingsworth, *Historical Demography*, 365-374) bij de raming der slachtoffers gewenst en anderzijds is de vergelijking met het aantal begrafenissen op stadskosten tijdens de hongersnood van 1316 in feite misleidend. Het moet ons van het hart dat de technische afwerking van de zo belangwekkende en voor de argumentatie essentiële grafieken achteraan stuntelig is zodat hun leesbaarheid zelfs ernstig geschaad wordt.

Al met al, is dit boek een zeldzaam voorbeeld van een systematisch opgezet en glashelder uitgebouwd onderzoek dat op een gelukkige wijze kritische detail- en bronnenstudies verbindt aan een bredere en scherp geformuleerde vraagstelling. Het resultaat is niet slechts vernieuwend en in elk geval stimulerend door de bereikte conclusies en inzichten, maar ook door de hoogst nuttige en vaak unieke statistische reeksen in bijlagen en door de uitgewerkte methode.

R. van Uytven

C. Vandenbroeke, *Agriculture et alimentation* (Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis. Publicatie, 49; Gent-Leuven, 1975, 694 blz. en 29 kaarten en grafieken, 850 BF).

Blijkens de ondertitel die op de aankondigingsfolder voorkomt, maar die weggevallen is bij de uitgave, wil dit boek een bijdrage zijn tot de economische en sociale geschiedenis van de Oostenrijkse Nederlanden. Stellen we maar meteen dat dit werk, zoals men het door de reeds verschenen voorstudies van de auteur kon verwachten, een peil heeft bereikt dat in de Belgische historische wereld zelden werd bereikt. Het is in één woord groots, niet slechts door zijn materiële omvang of door het uitgebreid bronnenonderzoek, dat naast een systematische verwerking van de meer dan vijftig lijvige registers der douanestatistiek van 1759-1791 een uitvoerig onderzoek in tal van uitgebreide centrale fondsen (als de Raad van

Financiën) alsmede in meer regionale en lokale verzamelingen heeft omvat, maar vooral door het onderwerp: een meer dan een eeuw omvattende studie van de landbouw en van het verbruik in de ganse Oostenrijkse Nederlanden, met een aanloop in de tijd daarvoor en een blik op de periode daarna. Groots ook door de methode, waarbij bewust werd geselecteerd voor een doorgedreven kwantificering en een globaliserende aanpak. Het boek schakelt zich ook duidelijk in de moderne tendens in naar een allesomvattende beschouwing waarbij politiek, economie en sociale structuren als onafscheidbare factoren van de levende werkelijkheid worden gezien en waarin de mensen, de doorsnee-mens dan, centraal staan. Het dient wel gezegd dat, waar de auteur een globale documentatie ontbrak, hij zijn bijkomend onderzoek voor een goed deel, om praktische redenen, op Vlaanderen heeft gericht.

Na elkaar worden voor alle levensmiddelen en dranken de binnenlandse produktie, de in- en uitvoer, de eventuele verwerking en de houding van de overheid, besproken. Bij wijze van besluit wordt een soort van balans opgemaakt van het gemiddeld verbruik per hoofd. Kwantitatief leek dit bevredigend maar kwalitatief liet de voeding veel te wensen. Rekening houdend met de koopkracht van de loontrekkenden, bleek ook het gemiddelde verbruik voor een goed deel der bevolking een onvervulde wens.

R. van Uytven

G. R. Bosscha Erdbrink, *At the Treshold of Felicity: Ottoman-Dutch Relations during the Embassy of Cornelis Calkoen at the Sublime Porte, 1726-1744* (Dissertatie Utrecht, 1975; Ankara, 1975, 326 blz.).

Men kan de schrijver van deze onder verantwoordelijkheid van de hoogleraren J. C. Boogman en K. E. O. Jahn tot stand gekomen dissertatie gelukwensen met de keuze van zijn onderwerp. De eerste helft van de achttiende eeuw is ook wat betreft de diplomatieke geschiedenis niet de meest omgeploegde akker van onze vaderlandse geschiedschrijving. Met name het gebied van de diplomatieke en commerciële relaties tussen het Ottomaanse Rijk en de Republiek, dat de schrijver zich ten doel stelde te onderzoeken, is daarin vrijwel terra incognita. Wanneer dan daarbij Cornelis Calkoen, ambassadeur van de Staten-Generaal bij de Porte van 1726-1744, een even energieke als openhartige Amsterdamse regent, begiftigd met een helder inzicht en een grote kennis van zaken, ons meevoert door de in veel opzichten wonderlijke wereld van het Ottomaanse Rijk, dan ligt een interessante verkenningstocht voor de hand.

En dat is het wat mij betreft ondanks de verderop genoemde bezwaren ook wel geworden. Dit werk is gebaseerd op een degelijk en intensief bronnenonderzoek van vooral Nederlandse en Turkse bronnen. Vooral dit laatste is verheugend aangezien de taalbarrière voor de meeste Nederlandse historici een onoverkomelijke hindernis vormt. Met name het gebruik van Turkse bronnen maakt dat deze studie veel nieuwe informatie verschaft en daardoor een belangrijke bijdrage levert tot de uitbreiding van onze kennis van de diplomatieke en commerciële geschiedenis in deze periode. Wel mis ik node aan het begin van dit boek een verantwoording van de gebruikte bronnen en in nog meerdere mate een bespreking van de bestaande literatuur. Juist bij een dergelijk niet-alledaags onderwerp kan een beknopt historiografisch overzicht eigenlijk niet gemist worden. Erg instructief vind ik vooral hoofdstuk II, waarin een overzicht wordt gegeven van de inrichting en het functioneren van het Turkse bestuur in de eerste helft van de achttiende eeuw. In alle bescheidenheid merkt de auteur wel op dat een exacte en verantwoorde beschrij-